

**PREVENCE KRIMINALITY PÁCHANÉ NA SENIORECH POHLEDEM
STUDUJÍCÍCH UNIVERZITY TŘETÍHO VĚKU**
PREVENTION OF CRIMINALITY AGAINST SENIORS FROM THE VIEWPOINT OF
STUDENTS OF THE THIRD AGE UNIVERSITY

Josef Smolík¹, Alena Kajanová²

¹Fakulta sociálních studií, katedra politologie, oddělení bezpečnostních a strategických studií,
Masarykova univerzita, Brno

²Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, katedra sociální práce, České Budějovice

Summary

The article deals with a topical theme of the prevention of criminality directed to seniors. The target of the text was to describe: 1) What the awareness of seniors (men and women) is concerning possibilities of the criminality prevention, 2) Sources used by the seniors to obtain information, 3) Reflecting this information in terms of its sufficiency.

For the data accumulation, a semi-structured questionnaire was employed, which was distributed in January 2012 to persons studying the Third Age University at the Faculty of Social Studies of the Masaryk University.

Total of 68 questionnaires were collected, which demonstrated that more than 80% of respondents encountered information concerning criminal behaviour against seniors, but most information came from media and persons of similar age (friends) etc. The data concerned particular crimes against seniors and contained no information of preventive nature, i.e. how to proceed in similar cases. Respondents perceived information as insufficient, mainly due to the absence of particular procedures of the preventive behaviour.

Seniors use their own safety provisions, which are, however, rather traditional provisions and habits (for example locking the door) than complex procedures aimed at the elimination of the criminality risks.

It is, however, necessary to take into account the fact that our group represented a specific sample of seniors (students of the University of the Third Age) in which it is to expect a higher level of information compared to the common senior population.

We conclusively suggest that preventive procedures should reflect possible specific features in particular groups of seniors (men and women).

Key words: senior – criminality – safety – criminality prevention – media

Souhrn

Článek se zabývá aktuálním tématem prevence kriminality páchané na seniorech. Cílem textu je popsat: 1) jaké mají senioři a seniorky povědomí o možnostech prevence kriminality, 2) z jakých zdrojů tyto informace čerpali a 3) jak tyto informace reflektují z hlediska jejich dostatečnosti.

Pro sběr dat byla použita technika polostrukturovaného dotazníku, který byl v lednu 2012 distribuován osobám studujícím Univerzitu třetího věku na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

Celkem bylo sesbíráno 68 dotazníků, z nichž vyplynulo, že více než 80 % respondentů se setkalo s informacemi o kriminálním chování vůči seniorům, nicméně většina informací pocházela z médií a od vrstevníků (přátel) atp. Informace se týkaly konkrétních trestných činů vůči seniorům a neobsahovaly již informace preventivního charakteru, tedy jak se v podobných případech zachovat. Respondenti vnímali informace jako nedostatečné, absentoval v nich především konkrétní postup preventivního chování.

Senioři sice používají vlastní bezpečnostní opatření, tato však mají podobu spíše tradičních opatření a návyků (např. zamykat dveře), než aby se jednalo o komplexní postupy, jak eliminovat rizika kriminality.

Je však nutno brát v potaz, že náš výzkumný vzorek představoval specifickou skupinu seniorů (studující Univerzity třetího věku), u které předpokládáme, že její informovanost je vyšší než v běžné seniorské populaci.

V závěru navrhuje, že by preventivní postupy měly reflektovat případná specifika jednotlivých skupin seniorek a seniorů.

Klíčová slova: senior – kriminalita – bezpečnost – prevence kriminality – média

ÚVOD A TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Prevence kriminality na seniorech je téma široké, bezesporu aktuální a také značně medializované¹, nicméně z hlediska prevence v České republice dosud nedostatečně reflektované. V rámci policejní spolupráce v zemích Evropské unie je však toto téma jedním z prioritních a nadmíru aktuálních (např. vzhledem k demografickému vývoji v zemích EU a vzrůstajícímu podílu trestné činnosti páchané na seniorech).

Senioři se stávají mnohem častěji oběťmi kriminality než jejími pachatelé (Martinková, 2010). Vedle fyziologických příčin souvisejících se sníženou schopností obrany lze důvody shledávat v sociálních rizicích, které období stáří přináší a mezi něž patří například: ageismus a generační intolerance, různé předsudky (např. přeceňování nemocnosti a poklesu funkční zdatnosti ve stáří), osamělost (např. v souvislosti s ovdověním) a riziko ztráty soběstačnosti, zhoršení orientace ve společenském dění i mezigenerační komunikaci (např. v souvislosti s novými technologiemi) (Vohralíková, Rabušic, 2004, s. 30–34; Mühlpachr, 2005, s. 12–13; Holsboer, 2009, s. 95–136).

Zvýšená sugestibilita (Venglářová, 2007a) spolu s důvěřivostí a pocitem, že se o ně zloději nemohou pro finanční nedostatky zajímat

(Kovářová, 2006), zvyšuje u seniorů míru viktimnosti (Tomášek, 2010, s. 153).

Viktimnost seniorů je dána především jejich menší schopností úniku i obrany, osamělostí, někdy odchylným způsobem chování.² Např. paranoidní rysy vystupňované podezíravostí či lakotou mohou vzbuzovat představy velkého majetku, bloudění a neobvyklé chování nemocných s těžší demencí mohou vyprovokovat agresora (Venglářová, 2007c, s. 18–37). Závažná je důvěřivost zvláště mnohých (často ovdovělých) žen.³ Relativní bezbrannost je důvodem, proč se někteří senioři, stejně jako mladší invalidní osoby, stávají oběťmi v počátečních fázích vývoje agresora – agrese často směřuje nejprve proti neživým objektům, pak proti zvířatům, slabším jedincům (dětem, seniorům, invalidním osobám) a teprve pak proti dospělým zdatným osobám. Bezbrannost je také důvodem, proč se trestné činnosti vůči určité části seniorů dopouštějí nejen pachatelé antisociální (trestná činnost bez ohledu na vhodnou příležitost), ale také asociální (cílevědomé využívání vhodných příležitostí) a disociální (nahodilé využívání vhodných příležitostí, např. na návod party). Na druhou stranu mají senioři z kriminality mnohem větší strach, než jaký by odpovídal realitě (Mühlpachr, 2004, s. 73–74).

Zde lze konstatovat, že v případě pachatelů se buď jedná o osamocené pachatele, anebo o skupiny pachatelů.⁴

V případě trestné činnosti páchané na seniorech jsou nejčastějšími trestnými činy: a) kapesní krádeže a loupeže, a to především ze strany mladistvých pachatelů (např. v dopravních prostředcích, cestou na poštu atp.), kteří využívají toho, že senioři nosí většinou (při výběrech i větší) hotovost při sobě; b) krádeže vloupáním do bytů, rodinných domků, sklepů, rekreačních objektů – opět s ohledem na předpokládané úschovy hotovosti – a mnohdy za použití lsti (vydávání se za prodejce, řemeslníka, sociálního pracovníka atp.); c) podvody; d) vydírání; e) úmyslné ublížení na zdraví (Venglarová, 2007a, s. 1, 2007b, s. 58). V kategorii podvodů figurují v posledních letech firmy pořádající různé výletní akce spojené s prezentacemi a následnou nabídkou zboží, do jehož koupě jsou senioři manipulováni (Paulasová, 2010). Pravděpodobně nikoli ojedinělá (ale především latentní) je kriminalita na seniorech v domácnostech a v institucionálních zařízeních⁵ (např. Čechová et al., 2007).

V odborných kriminologických výzkumech se můžeme setkat s popisem rozsahu, struktury a vývoje kriminality, které většinou vycházejí ze statistických údajů, jež o kriminalitě shromažďují a zpracovávají oficiální instituce zabývající se trestnou činností, tj. policejní orgány, státní zastupitelství a soudy. Pokud tyto statistiky použijeme při interpretaci kriminality, musíme vždy brát zřetel na to, že nejde o informace o skutečné kriminalitě, ale pouze o té části kriminality, o které se výše uvedené instituce dozvěděly, resp. byla jimi registrována. Rozdíl mezi skutečnou kriminalitou a kriminalitou registrovanou je označován jako latentní (skrytá) kriminalita (Kuchta, Válková a kol., 2005, s. 125). Delikty, o nichž informují statistiky, mohou být velmi různorodé a navzájem jen stěží srovnatelné (Tomášek, 2010, s. 72–78).

Pro trestnou činnost páchanou na seniorech lze jako důvody vzniku latentní kriminality uvést např. tyto:

- senior, tj. oběť nemá důvěru v policii či soudy;
- senior není obeznámen s možností odborné (psychologické, finanční) pomoci;

- oběť může s oznámením trestného činu váhat také proto, že ji k pachateli váže určitý vztah (jde například o vnuka, vnučku, syna, dceru);
- oběť subjektivně pociťuje strach z pomsty, resp. osamělosti (v případě, kdy je pachatel zároveň ve společné domácnosti);
- oběť může s oznámením trestného činu váhat, jelikož se cítí zahanbena a cítí „spoluvinu“ vzhledem k průběhu trestného činu⁶;
- část obětí se na policii neobrátil z toho důvodu, že škoda, která následkem zločinu vznikla, se jim jeví jako zanedbatelná (Čechová et al., 2007, s. 116; Tomášek, 2010, s. 73).

Přes všechny poznatky týkající se latentní kriminality není možné rezignovat na výzkumy této oblasti.

Z českých i zahraničních zkušeností i výzkumů vyplývá, že většina zločinů páchaných na seniorech odráží to, co se děje obyvatelstvu obecně. Zatímco většina zločinů se dotýká všech věkových kategorií, některé trestné činy, jmenovitě podvody, krádeže peněženek, kapsářství, krádeže šeků ze schránky a zločiny páchané na dlouhodobě nemocných mají mezi oběťmi více seniorů než mladých lidí (OPK MV ČR, 2007; SJSO, 2011).

V zahraničí – především v USA, Kanadě či Velké Británii – jsou výzkumy kriminality páchané na seniorech pravidelně realizovány již od 70. let 20. století (na základě relevantních studií byly v těchto zemích již v průběhu 70. let také realizovány legislativní úpravy, tj. zákony či vyhlášky, které se týkaly problematiky seniorů). Závěry z některých studií potvrzují, že množství trestných činů – především pak násilného charakteru – na seniorech roste a nabývá brutálnějšího (a často systematického) charakteru (Smolík, 2011). Varující jsou především ta zjištění, že k násilí na seniorech dochází i v prostředí rodiny či sociálních zařízeních (Mátel, 2011, s. 85–93).

Jedním z výzkumů, které byly v průběhu 70. let 20. století realizovány v USA, je i studie *Patterns of Personal Crime Against the Elderly* (blíže Antunes et al., 1977).

Údaje získané pro tento výzkum o zločinech v roce 1973 se zakládaly na rozhovorech

s téměř 375 tisíci respondenty. Tyto zprávy byly součástí výzkumného programu financovaného Law Enforcement Assistance Administration. Každý měsíc Úřad pro výzkum veřejného mínění (Census Bureau) realizoval rozhovory s osobami staršími 12 let na vzorku čítajícím 10 tisíc domácností a zjišťoval jejich zkušenosti s kriminalitou za posledních 6 měsíců. Výzkum ukázal, že nejčastějším trestným činem páchaným na lidech v USA bylo napadení, kdy 1,4 % dotázaných uvedlo, že se stalo obětmi tohoto trestného činu za posledních 6 měsíců. Nicméně oběti napadení byly převážně z nižších věkových kategorií, přičemž lidé starší 65 let byli nejméně častými obětmi napadení. Míra jejich viktimizace činila 1/7 z celkového vzorku a 1/24 míry viktimizace osob ve věku 17–20 let (Antunes et al., 1977, s. 322).

Tento výzkum kriminality ukázal, že ačkoli je strach seniorů z trestné činnosti mnohem vyšší než u mladých lidí, je počet trestných činů páchaných na obou skupinách vyrovnaný (Antunes et al., 1977, s. 321; SJSO, 2011).

Z dostupných dat také vyplynulo, že u starších obětí trestných činů byl mnohem nižší výskyt znásilnění a přepadení/násilných útoků než loupeží či krádeží. Opačně tomu bylo u dospívajících. U starších osob se více než polovina násilných zločinů odehrála v jejich domě (anebo jeho blízkosti), zatímco méně než 30 % se uskutečnilo na ulici (Antunes et al., 1977, s. 323).

Poměrně zajímavým zjištěním bylo, že se seniori jen výjimečně podíleli na rodinných sporech a hádkách, což lze především přičíst skutečnosti, že tyto osoby často žily osamocně. I z tohoto důvodu nebylo překvapujícím zjištěním, že násilí proti seniorům bylo častěji páchano cizími osobami (ve skutečnosti byly téměř tři čtvrtiny zločinů vůči seniorům spáchány cizími osobami).

Výzkum dále prokázal, že se starší oběti daly snadněji zastrašit. Seniori byli často napadáni osamocenými a neozbrojenými útočníky (Antunes et al., 1977, s. 324–326).

Autoři studie uvedli, že existují tři obecné strategie pro snížení náchylnosti seniorů vůči viktimizaci. Za prvé: zvýšení policejní ostrahy míst, kde se seniori často pohybují (parks, nákupní centra). Nicméně není jasné, zda tak

může být učiněno v rozsahu, který by redukoval kriminalitu, aniž by příliš zatěžoval rozpočet policie. Druhou strategií je, aby starší lidé přijali dostatečná sebeobránná opatření, včetně fyzické obrany vůči násilníkům. Za třetí – tzv. buddy systém a další skupinové aktivity, včetně specializovaných doprovodných programů pro seniory (viz Antunes et al., 1977, s. 326).

V českém prostředí lze uvést vynikající výzkum realizovaný pracovníky Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále jen IKSP). Policie ČR poskytla IKSP jednorázově účelově zpracované údaje o obětech trestné činnosti ve věku 60 a více let a o stíhaných osobách za takovouto trestnou činnost, a to za období 14 let (1994–2007) (Martinková, 2010, s. 184).

Z výzkumu „Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí“ Martinkové a kol. (2009) vyplynulo, že čeští seniori byli v období 1994–2007 konfrontováni s trestnými činy krádeže (přibližně 47 tisíc případů), loupeže (více než 6 tisíc případů), nebezpečného vyhrožování, úmyslného ublížení na zdraví, ublížení na zdraví z nedbalosti atd.

Z policejních údajů vyplynulo, že za sledované období 14 let bylo policisty zaznamenáno minimálně 64 491 osob ve věku 60 a více let coby obětí aktivit, které byly v našem trestním zákoně během zkoumaných let považovány za trestné činy. V průběhu uvedených 14 let se postupně každoročně zvyšoval počet evidovaných obětí kriminality ve věku nad 60 let v absolutních počtech (od zhruba 3,5 tisíc v roce 1994 až k zhruba 6,5 tisícům v letech 2005 až 2007). V období let 1994–2007 roční průměr výskytu evidovaných obětí ve věku 60 a více let tvořil zhruba desetinu (10,3 %) všech policií zaznamenaných obětí kriminality v ČR za uvedená léta (Martinková a kol., 2009, s. 20; Martinková, 2010, s. 184).

Martinková a kol. (2009, s. 20) uvádějí, že nejvíce obětí kriminality uvedeného věku bylo zaregistrováno v Praze (49,1 %), Moravskoslezském (15,1 %) a Jihomoravském kraji (10,6 %).

Během zkoumaného 14letého období (1994–2007) se mezi policií zaevidovaným množstvím 64 491 obětí výše zmíněného věku vyskytli zhruba napůl muži a ženy, i když žen

bylo policií registrováno jako obětí přece jen o trochu více (45,7 % mužů, 54,3 % žen) (Martinková, 2010, s. 184–185).

Mezi oběťmi ve věku 60 a více let za analyzované 14leté období bylo v důsledku trestné činnosti 12,5 % osob zraněno (8 052 osob) a 1,2 % přišlo o život⁷ (759 osob). Dále 13,0 % obětí bylo podle názvosloví policejních statistik tzv. bez následků (8 397 osob), zhruba tři čtvrtiny obětí (73,3 % – 47 283 osob) utrhly jiný následek (což znamená většinou to, že přišly o nějaký majetek, byly okradeny apod.). Poslední uvedené informaci odpovídá i následující údaj o tom, že v rámci celé skupiny obětí kriminality starší 60 let v ČR byly během 14letého období osoby nejčastěji postiženy krádežemi v rámci všech evidovaných obětí kriminality během jednotlivých let (např. za rok 2007 bylo v ČR mezi všemi oběťmi kriminality policií zaznamenáno „jen“ 56,3 % obětí krádeží a obdobně tomu bývá – s různými mírnými výkyvy – i v jiných letech). Dále se mezi oběťmi staršími 60 let nejčastěji vyskytly, a to asi z desetiny, oběti loupeží (konkrétně 10,1 %), v 8,8 % oběti ublížení na zdraví (úmyslného i nedbalostního, kdy většinu postižených tvořily oběti úmyslného ublížení na zdraví), ve 3,9 % se jedinci ve věku nad 60 let stali oběťmi nebezpečného vyhrožování (Martinková, 2010, s. 185).

Počet stíhaných osob za trestnou činnost na osobách ve věku 60 a více let za čtrnáctileté období byl ve srovnání s počty policií evidovaných obětí kriminality nad 60 let věku mnohem nižší – činil pouhých 15 117 jedinců. Je tomu tak proto, že míra objasněnosti trestné činnosti vůči osobám ve věku nad 60 let za uvedené období byla nízká (činila v průměru zhruba čtvrtinu evidovaných případů – 25,8 %) (Martinková a kol., 2009, s. 24; Martinková, 2010, s. 186).

Tento – v českém prostředí ojedinělý – výzkum jasně prokázal, že ohlášená kriminalita páchaná na seniorech má stoupající tendenci, přičemž jsou čeští senioři nejčastěji oběťmi krádeží a loupeží. Přesto je stále velká skupina trestných činů, které senioři z mnoha příčin a důvodů neohlásí (Smolík, 2011). Lze však předpokládat, že v případě realizace preventivních opatření by se zlepšila situace i v této oblasti.

Ačkoli existují preventivní opatření kriminální činnosti na seniorech – například doporučení Odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR – nejsou tyto běžně dostupné cílové skupině populace. Ve větších městech zastupují výše uvedenou funkci také nestátní neziskové poradenské organizace pro seniory (např. Život 90) a organizace typu občanských poraden (Čechová et al., 2007, s. 117). Předpokládáme proto, že pokud senioři realizují preventivní aktivity, mají tyto spíše individuální charakter.

Cílem naší sondy bylo popsat povědomí seniorů o možnostech prevence kriminality. Dále nás zajímaly zdroje těchto informací a to, jak tyto zdroje samotní senioři reflektují z hlediska jejich dostatečnosti.

METODIKA

Pro sběr dat jsme použili techniku polostrukturovaného dotazníku. Ten byl strukturován do několika hlavních témat. Prvním z nich byla informovanost o kriminalitě vůči seniorům, kterou jsme zjišťovali několika otevřenými otázkami týkajícími se obsahu těchto informací (teoretická a praktická znalost preventivních opatření) a jejich zdrojů. Dalším tématem byla teoretická a praktická dostatečnost informací o kriminalitě vůči seniorům (zjišťována pomocí dvou otázek v podobě pětistupňové Lickertovy škály, reflektující hodnocení dostatečnosti informací a hodnocení dostatečnosti používaných preventivních opatření). Třetím tématem byly obavy z kriminálního chování vůči osobě respondenta/respondentky. Výsledky strukturujeme dle těchto témat a doplňujeme o konkrétní otázky.

Výzkumný soubor představovali studující Univerzity třetího věku na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kteří byli osloveni s prosbou o participaci na sondě v rámci výuky. Bylo sesbíráno 68 dotazníků. Věkový profil vzorku se pohyboval mezi 62 a 83 lety, s mediánem 69,5 roku. V souladu s demografickými charakteristikami tohoto věkového období převládaly ženy (N = 56) nad muži (N = 12).

Respondenti se často v otevřených otázkách rozepisovali o konkrétních situacích a opatřeních. Proto byly jejich odpovědi kategorizová-

ny. Některé odpovědi uvádíme pro ilustraci v doslovném znění.

VÝSLEDKY

Informovanost o kriminalitě páchané na seniorech a preventivních opatřeních

Setkal/a jste se někdy s informacemi o kriminálním chování vůči seniorům?

Celkem 60 respondentů (88,2 %) se někdy setkala s informacemi o kriminálním chování vůči seniorům. Je ovšem nutno brát v potaz zbývající (11,8 %), kteří se s danými informacemi dosud nesetkali, což považujeme za významné (tím spíše, jedná-li se o respondenty z řad U3V, u nichž lze předpokládat vyšší informovanost o problematice).

Kde konkrétně jste se s těmito informacemi setkal/a?

Zdroje informací byly jmenovány různé a respondenti jich uváděli několik. Dominantní

kategorii tvořila média, především televize (N = 47) – konkrétně byly jmenovány televizní noviny a „kriminální zprávy“ (Prima Krimi Plus), denní tisk (N = 17) a rozhlas (N = 13).

Další zdroje informací představovali vrstevníci, známí a příbuzní, kteří měli s nějakou formou kriminality osobní zkušenost (N = 11) či respondenti sami (N = 9).

Sedm respondentů uvedlo besedy pořádané buď Policií České republiky nebo klubem seniorů.

Čeho se tyto informace týkaly?

Obsah informací byl: a) zaměřen na konkrétní či obecné případy některé formy kriminálního chování vůči seniorům, b) měl podobu doporučení konkrétních preventivních opatření vůči kriminalitě (tab. 1).

Tabulka 1 Obsah informací o kriminalitě na seniorech

Hlavní obsah informace	N	Příklad odpovědi
Krádeže v bytech	30	<i>Vlezou vám do bytu, říkají, že chtějí třeba vodu, a když jednomu dáte, druhý vám mezitím prohlédá byt. (R5) Tak různé pokusy o vniknutí do domácnosti seniorů pod různými záminkami – odečet vodoměru, vrácení peněz... a následným okradením. (R26)</i>
Loupežné přepadení na ulici	23	<i>Slyšela jsem o případu přepadení a okradení pod příslibem pomoci s nákupem. (R63) Viděla jsem, jak muž srazil na zem seniorku v podchodu, její křik ho odehnal. (R68)</i>
„Předváděcí akce“	20	<i>Ony jsou různé firmy, co dělají prodeje od hrnců po zájezdy. Pak jsou sepsané různé nevýhodné smlouvy. (R26) ... na předváděčce pak lžou, např. že vyhrávají, podvádí... není možné si prostudovat smlouvy a pak se nestačíte divit. (R39)</i>
Domácí násilí	7	<i>Nejhorší je, že čím dál tím častěji je to násilí v rodině. Děti nebo vnuci týrají seniora a ten se to bojí říct. (R17)</i>

Obsahovaly tyto informace rovněž nějaké preventivní opatření? Případně jaké?

Obsah informací měl v 67,6 % případů rovněž preventivní charakter. Jinými slovy sdělení o kriminálním činu neslo také informaci, jak

činu předcházet. Ve většině případů se ovšem nejednalo o konkrétní opatření, ale spíše o obecné negativní vymezení toho, čeho se má senior vyvarovat (tab. 2).

Tabulka 2 Obsah preventivních opatření v informacích o kriminalitě na seniorech

Hlavní obsah opatření	N	Příklad odpovědi
Neotevírat cizím lidem	20	<i>Nepouštět cizí osoby, kominiky, instalatéry a podobně domů. (R9)</i>
Být opatrný/á	23	<i>... neumožnit svou neopatrností okrádání. (R4) ... je třeba být maximálně pozorný. (R8) Zbytečně neriskovat. (R24)</i>
Nechodit v noci sám/sama ven (v „nebezpečných lokalitách“)	3	<i>Večer se pohybovat ve větších skupinách. (R24) Raději večer nevycházet. (R68)</i>
Nenavštěvovat předváděcí akce	3	Bez citace

Dostatečnost informací o kriminalitě páchané na seniorech a o preventivních opatřeních

V této podobě považovalo 30 respondentů (44,1 %) získané informace za spíše dostačující, 11 (16,2 %) za zcela dostačující, 18 (26,5 %) za spíše nedostačující a 2 (2,9 %) za zcela nedostačující. Sedm respondentů (8,8 %) uvedlo, že neví, zda informace o prevenci kriminálního chování, kterými disponují, jsou dostačující.

Preventivní opatření se týkala nerpouštění cizích osob do bytu (N = 11) a manipulace s penězi a osobními cennostmi (N = 5), ve smyslu nerozmněňovat peníze a „neupozorňovat“ (slovy respondentů) na to, že peníze (cennostmi) disponují.

Dělají finanční návrhy, podvodný nabídky. Přijde písemná výzva o údajném dědictví v zahraničí. Anebo osobní návštěvy o výhodách finančního rázu. Nesmí se na to reagovat. (R34)

Varování seniorům, co jsem slyšela, bylo neotevírat neznámým lidem, nepouštět je do bytu, opatrovat své doklady, peněženku, mobil. (R60)

Možnosti rozšíření informovanosti seniorů v problematice prevence kriminálního chování spatřují dotazovaní ve zvýšené angažovanosti médií (N = 9, tj. 13,2 %).

V televizi víc o tom mluvit. (R6)

Více pořadů o tom v TV. (R41)

Negativně vnímají respondenti skutečnost, že jim jsou poskytovány pouze obecné příklady preventivních opatření, které jsou obecně známé a se kterými jsou již adresáti těchto sdělení (obvykle) seznámeni. Deset (14,7 %) respondentů by namísto toho ocenilo konkrétní rady, jak se chovat v konkrétních situacích.

Chtěla bych znát konkrétní účinnou obranu, která je zákonná. (R27)

Zaměřit se na jejich nové „finty“ a jak jim předcházet. (R61)

Jak mám rozpoznat nekalé úmysly pachatele. (R63)

Pět respondentů (7,4 %) uvedlo, že prevence kriminálního chování by neměla být vztahována směrem ke znalostem seniorů, ale měla by být záležitostí Policie České republiky, která by se v dané oblasti měla více angažovat (nikoli ale ve smyslu přednáškové či osvětové činnosti, ale ve smyslu vlastní iniciativy).

Větší akceschopnost policie, musí být „viděna“. (R2)

Větší počet strážníků na ulici. (R28)

O informace ani tak nejde, postrádám přítomnost policie na ulicích. Občan není chráněn. (R68)

Senioři uváděli, že disponují vlastními preventivními opatřeními, které v subjektivním

pojetí používali a používají bez ohledu na informace získané z vnějšku (N = 48, tj. 70,6 %). V nich dominuje obecně vymezená položka „nedůvěřovat“ (N = 17, tj. 25 %), následována zabezpečením bytu – zamykat, používat bezpečnostní zámky, kukátka a řetízky (N = 8, tj. 11,8 %), eliminací pohybu po městě o samotě ve večerních a nočních hodinách (N = 5, tj. 7,4 %), a když už je tento nezbytný, je vhodné nosit pepřový sprej (N = 3) a sledovat okolí (N = 4).

Večer cestou z koncertu či divadla, nemám-li doprovod, držím v ruce pepřový sprej. Vidím-li podezřelou osobu nebo skupinu, přeždu na opačnou stranu ulice... (R68)

Tato opatření shledává 11 seniorů (16,2 %) za zcela dostačující, 25 (36,8 %) za spíše dostačující, 9 (13,2 %) za spíše nedostačující a 2 (2,9 %) za zcela nedostačující; 19 (27,9 %) respondentů uvedlo, že neví.

Obavy z kriminality

Největší obavy mají senioři z krádeží v bytě (N = 29, tj. 42,6 %) a dále pak z přepadení na ulici (N = 25, tj. 36,7 %). Deset respondentů (14,7 %) uvedlo obavu z různých podvodů (při podepisování nevýhodných smluv, v obchodech atp.) a obavu z toho, že jsou senioři obecně velmi důvěřiví (N = 9, tj. 13,3 %), což může vést k různým formám jejich zneužití:

Senioři obvykle jsou naivní, důvěřiví, v dřívější době bylo zvyklé si pomáhat a tak v tom žijí a mnohdy na to doplácí. (R31)

Osm respondentů (11,8 %) uvedlo, že největší hrozbou je v současnosti upadající morálka ve společnosti, která souvisí rovněž s nevhodnou výchovou v rodinách a v důsledcích přináší různé typy kriminálního chování vůči seniorům jako ageismus a jiné formy nesnášenlivosti a diskriminace (Nelson, 2004).

Protože každý důchodce má určitou finanční jistotu v pobírání důchodu, jsou první v nenávisti a závislosti těch mladých, kteří si ještě ani korunu nevydělalí, a nemají ani pracovní návyky... (R40)

Bezohlednost obou generací. Starší i mladší jsou si navzájem lhostejní, nejsou ochotni si navzájem pomoci. (R38)

DISKUSE

Přestože jsou výše uvedená zjištění inspirativní a poukazují na poměrně zajímavé tendence, je nutné konstatovat, že se jednalo pouze o sociologickou sondu, která byla limitována tím, že respondenti a respondentky, jež navštěvují Univerzitu třetího věku na Fakultě sociálních studií, nejsou typickým vzorkem seniorů v České republice. Přesto lze upozornit na zajímavý trend, který je patrný ve výše uvedených zjištěních, tj. že senioři mají informace hlavně z médií (veřejnoprávních, ale i „bulvárních“), které problematiku v mnoha případech zkreslují a předkládají stereotypní prezentace fenoménu (viz pozn. č. 1). Tato zjištění dokreslují současné poznatky týkající se mediálních zpráv vztahujících se ke kriminalitě páchané na seniorech, která jsou v současnosti diskutována v rámci české kriminologické obce (Tomášek, 2010; Jandourek, 2011; Smolík, 2011).

Zajímavé zjištění se týká i toho, že hlavními zdroji pro obeznámenost s kriminalitou páchanou na seniorech jsou buď televizní noviny, nebo filmy (převážně americké produkce).

Ze sociologické sondy vyplynula obava seniorů z tzv. předváděcích akcí a nárůstu domácího násilí. Pokud první kategorii budeme vnímat jako všeobecně známou v rámci komunity českých seniorů, pak kategorie domácího násilí představuje skupinu, kde je patrná vysoká míra latence a senioři často informace získávají pouze od svých vrstevníků. Toto téma je rovněž předmětem diskusí odborné komunity, která se věnuje fyzickému, sexuálnímu i psychickému násilí v rámci rodiny, přičemž oběťmi jsou právě senioři (Martinková et al., 2009; Lovaš, 2010). V souvislosti s násilím páchaným na seniorech se však nezmiňuje násilí mezi partnery – seniory. Lovaš (2010) tento typ násilí vnímá jako zvláštní kategorii rodinného násilí, která nebývá do studií o kriminalitě páchané na seniorech běžně zahrnována. I proto považujeme toto téma za nezpracované a hodné dalších výzkumných sond v prostředí české seniorské komunity.

Ze sociologické sondy dále vyplynulo, že informace respondentek a respondentů jsou spíše příběhy někoho ze známých, příbuzných či vrstevníků, nicméně nelze vyloučit ani

osobní zkušenosti se zločinem, které však nepředstavovaly náš hlavní výzkumný záměr. Zcela prokazatelným trendem je skutečnost, že preventivní obsah v informacích absentuje či je vlivem médií zkreslen. Také se prokázalo, že informace o prevenci, které jsou seniorům předkládány, jsou často obsahem toho, co je v seniorské populaci již známo, což samo o sobě není efektivní. Jak se prokázalo v následné diskusi, senioři mají zájem především o nové trendy („finty pachatelů“) v oblasti této kriminality, případně seznámení s konkrétními případy a příklady výše popisované trestné činnosti. Senioři se nejvíce obávají toho, že mediálně prezentované postupy zločinců páchané na seniorech mohou být inspirací pro zločince – obavy mají však také z rostoucí brutality.

ZÁVĚR

Naše sonda měla zjistit především informovanost vybrané skupiny seniorů o problematice trestné činnosti, která se jich bezprostředně týká. Z výše uvedených zjištění vyplynulo, že více než 80 % respondentů se setkalo s informacemi o kriminálním chování vůči seniorům, nicméně většina informací pocházela z médií a od vrstevníků. Přestože jsou tedy senioři průběžně informováni, informace jsou značně selektivního a „bulvárního“ charakteru. I vzhledem k tomuto závěru lze konstatovat, že je zde velký prostor pro jednotlivé informační kampaně (např. ze strany Ministerstva vnitra ČR či Policie ČR) směřující ke zvětšující se skupině seniorské populace.

S ohledem na limitovanost výzkumného vzorku, který představoval specifickou skupinu seniorů (studující Univerzity třetího věku), by bylo vhodné ověřit výstupy této sociologické sondy i u jiných skupin seniorů, protože předpokládáme jistou diverzitu výsledků. Preventivní postupy by tak měly reflektovat případná specifika jednotlivých skupin senierek a seniorů.

Poznámky:

1. Zde je ovšem potřeba si uvědomit, jak média pracují se stereotypy (např. „naivní důchodce, vychytralý zločinec“), čímž se na konstrukci uvedených stereotypů podílejí, kromě toho také poukazují na to, že senior je „snadným cí-

- lem“ (Kaiser, 1994). Na základě mediálního zpravodajství často vzniká dojem, že kriminalita na seniorech se děje častěji, než je tomu ve skutečnosti. Média v této oblasti často vytvářejí realitu (Smolík, 2011).
2. Tošnerová (2002) také upozorňuje na skutečnost, že stáří je v současné společnosti a priori chápáno jako něco negativního.
 3. U vdov/vdovců často bývá subjektivně pocíťovaná ztráta bezpečí v souvislosti se smrtí partnera/partnerky, což však nezvyšuje míru obezřetnosti (Špatenková, 2005, s. 75).
 4. Skupinové taktiky pachatelů lze členit např. na:
 - nátlakové (pressure) taktiky – jsou užívány hrozby a zastrašování;
 - legitimující taktiky (legitimizing tactics) – jsou činěny nároky na autoritu;
 - výhodné směny – obětem je slibována odměna;
 - koalice – využívána je podpora ostatních, tj. vlivných osob;
 - získávání obliby, lichocení – snaha získat vliv tím, že si získají přízeň ostatních;
 - racionální (rational) taktika – užívání logických argumentů při přesvědčování;
 - inspirativní (inspirational) taktika – jsou činěny emocionální výzvy;
 - konzultační (consultational) taktika – snaha poskytnout rady;
 - personální (personal) taktika – jsou činěny výzvy k loajalitě a přátelství (často jsou v tomto případě patrné nabídky o bezúplatnou pečovatelskou činnost) (Canter, Alison, 1999, s. 235).
 5. Na tuto se však v našem příspěvku nezaměřujeme (pozn. autorů).
 6. Pachatelé trestné činnosti často využívají komunikační manipulace, působící na emoce oběti. Jedná se například o „nátlakové přesvědčování“ či „nátlak“ (Pokorná, 2010, s. 96).
 7. Je známo, že s rostoucí závažností trestných činů míra jejich objasněnosti stoupá. I proto lze konstatovat, že především u vražd seniorů je míra objasněnosti vysoká (Tomášek, 2010, s. 71).

LITERATURA

1. Antunes GE, Cook FL, Cook TD, Skogan WG (1977). Patterns of Personal Crime Against the Elderly. *The Gerontologist*, 17(4): 321–327.
2. Canter E, Alison LJ (1999). *The social psychology and crime. Offender profiling series. Vol. III. Aldershot: Ashgate*, p. 1–20.
3. Čechová M, Čechová J, Hořínová A, Mrázová Z (2007). Bílá místa v péči o oběti domácího násilí, Persefona, LLP. [online]. [cit. 2012-04-14]. Dostupné z: http://www.persefona.cz/download/analiza_bila_mista.pdf
4. Holsboer F (2009). Stařecká onemocnění: vrozená dispozice, nebo způsob života? In Gruss P (ed.):

- Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie životního vývoje. Praha: Portál, s. 95–136.
5. Jandourek J (2011). Sociologie zločinu. Proč lidé vraždí a jezdí načerno. Praha: Portál. 176 s.
 6. Kaiser G (1994). Kriminologie. Úvod do základů. Praha: C. H. Beck. 268 s.
 7. Kovářová P (2006). Kvalita života v období stárnutí a stáří. Brno: Masarykova univerzita (diplomová práce).
 8. Kuchta J, Válková H a kol. (2005). Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C. H. Beck. 544 s.
 9. Lovaš L (2010). Agresia a násilie. Bratislava: Ikar. 197 s.
 10. Martinková M (2010). Senioři jako oběti trestné činnosti. In Večerka K (ed.): Kdo slyší hlas volajícího na poušti. Referáty z konference ve Vranově nad Dyjí v roce 2010. Praha: Sekce sociální patologie, Masarykova česká sociologická společnost, s. 184–188.
 11. Martinková M, Vlach J, Krejčová S (2009). Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 98 s.
 12. Mátel A (2011). Domáce násilie páchané na senioroch. In Mühlpachr P, Bargel M, ml. (eds.): Senioři z pohledu sociální pedagogiky. Brno: Institut mezioborových studií, s. 85–93.
 13. Mühlpachr P (2004). Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita. 203 s.
 14. Mühlpachr P (2005). Gerontologie – sociální nutnost postmoderní společnosti. In Mühlpachr P (ed.): Schola gerantologica. Brno: Masarykova univerzita, s. 7–20.
 15. Nelson TD (2004). Ageism. Stereotyping and Prejudice against Older Persons. Cambridge: MIT Press. 372 p.
 16. OPK MV ČR (2007). Nenechte se podvádět! Prevence. Příloha časopisu Policista. 6: 4.
 17. Paulasová J (2010). Senior jako oběť trestného činu. Olomouc: Univerzita Palackého (diplomová práce).
 18. Pokorná A (2010) Komunikace se seniory. Praha: Grada Publishing, 158 s.
 19. SJSO (2011). Crimes Against the Elderly [online]. [cit. 2012-04-14-]. Dostupné z: www.sjsso.org/crimeprev/programs/cae_crime.aspx
 20. Smolík J (2011). Senioři jako oběti trestných činů: uvedení do problematiky. In Mühlpachr P, Bargel M, ml. (eds.): Senioři z pohledu sociální pedagogiky. Brno: Institut mezioborových studií, s. 94–116.
 21. Špatenková N (2005). Fenomén vdovství. In Sýkorová D, Šimek D, Dvořáková M (eds.): Třetí věk trojí optikou. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 71–88.
 22. Tomášek J (2010). Úvod do kriminologie. Praha: Grada Publishing. 214 s.
 23. Tošnerová T (2002). Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Univerzita Karlova. 45 s.
 24. Venglářová M (2007a). Senioři. Prevence. Příloha časopisu Policista. 6: 1–4.
 25. Venglářová M (2007b) Senioři. In Čírtková L, Vitoušová P a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Praha: Grada Publishing, s. 56–63.
 26. Venglářová M (2007c). Problematické situace v péči o seniory. Příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky. Praha: Grada Publishing, 96 s.
 27. Vohralíková L, Rabušic L (2004). Čeští senioři včera, dnes a zítra. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. 90 s.

Josef Smolík, Alena Kajanová
Ali.Kajanova@email.cz